

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 18–22

Розглядається активний процес формування нової політичної системи взаємодії політичної ідеології і політичної науки, становлення якої у нашому суспільстві відбувається складно й суперечливо. На жаль, власний досвід України обмежений, а сучасного досвіду будівництва системи політичної науки наша країна практично не мала. Тому найважливішими перспективами співвідношення політичної ідеології та політичної науки є побудова демократичної, правової, соціальної, конкурентоспроможної, ефективно діючої держави.

Організаційно-політична наука сформувалася в країнах Заходу після Другої світової війни. І це не випадково. До середини ХХ ст. вся політична система зводилася до держави. Право, насамперед державне і міжнародне, закономірно домінувало при вивченні цієї системи. Після Другої світової війни викристалізувалася система, у якій політика уособлювала не лише державу, а й партії, суспільні організації та інші політичні інститути.

Звичайно, із самого терміна “політична наука” випливає, що це знання про політику. У загальному й універсальному вигляді – це особливий вид людської діяльності, пов’язаний з одержанням і здійсненням влади, насамперед державної. Він покликаний з’ясувати довготривалі або поточні інтереси різних соціальних груп за допомогою планування, втілення в життя, контролю процесу і результатів відповідної практичної діяльності [1, 21].

Політика як усвідомлена діяльність спрямована на забезпечення суспільних процесів, їх регулювання і розвиток у тому напрямі, якого прагне домінуюча або опозиційна група, має свою антитезу, протидію – природний розвиток подій. Усвідомлення інтересів груп, постановка цілі і складання плану дії може вплинути на процес розвитку.

Об’єкт політичної науки необмежений, тому існує чимало сфер політики: економічна, соціальна, національна, екологічна, аграрна, військова, культурно-освітня та ін. [2, 52].

З точки зору технології, політичну науку можна розглядати як мистецтво можливостей, враховуючи вже наведені роз’яснення. Водночас

не слід забувати про зв’язок політики з наукою. З’ясування і реалізація соціальних інтересів на виключно науковій основі ще нікому не заподіяли шкоди.

Отже, політика – це діяльність осіб, мікро- і макрогруп та інститутів, спрямована на завоювання й утримання влади; це система відносин у суспільній організації, що регулюється нормованою ієрархією підпорядкування. Така характеристика політики дає змогу оцінювати її як сферу, яка й виступає предметом політичної науки. Політологія інтегрує політичні аспекти цих дисциплін, а отже, певною мірою передбачає міждисциплінарний підхід до предмета свого дослідження [3, 17].

Предмет політичної науки конкретизується в міру збагачення політичного досвіду, що неминує приводить до розширення спектру політичної теорії, її плюралізації. При цьому окремі теорії – не частина політології, а спрямована її пізнавальна діяльність. Відповідно в самому предметі політології можуть виокремитися два аспекти: внутрішній, який розглядає механізм політичного світу людини, його структуру й динаміку, і зовнішній, що досліджує політичну культуру або її елементи в контексті зв’язку з соціумом.

На сучасному етапі розвитку України значно зростають наукова та практична значущість ефективного здійснення досліджень у сферах політичних наук та їх впливу на поведінку особистості. Аналіз сучасних тенденцій розвитку суспільства показує: свідомо чи ні, фахівці цієї галузі все частіше звертаються до вивчення питань співвідношення і взаємодії політичної ідеології та полі-

тичної науки. Проте, в Україні комплексні дослідження зазначеної проблематики майже відсутні, а політична наука майже не розвивається.

Виокремити політичні науки із системи суспільствознавчих наук як специфічну самостійну наукову дисципліну дуже важко. По суті, не існує уніфікованого загальноприйнятого визначення предмета цієї науки. Невизначеність і розмитість її меж посилюється розмаїттям ідейно-політичних позицій, методологічних принципів, способів дослідження політичних проблем. Так, аналітико-концептуальний підхід розглядає політологію як певну єдність найістотніших щодо даного явища рис і ставить перед нею завдання систематизувати матеріал, визначити загальну логіку і вузлові моменти аналізу, координувати спільні зусилля різних наук.

За такого підходу можна виокремити дві основні тенденції. Перша розглядає політологію як загальну науку про державу, демократію або політичну владу. Друга тенденція у визначенні предмета політології знайшла відображення у працях, автори яких по-своєму інтерпретують ідеї Платона, Аристотеля, Цицерона, Макіавеллі, Бекона, Гоббса, Локка, Монтеск'є, Дідро, Грамші щодо політики як предмета політології [4, 22].

Нарешті, існує точка зору, згідно з якою предметом політології є і діалектика влади, і владарювання, і теорія політики, і динаміка політичних інститутів, і історія політичних учень, і політична філософія. Політологія інтегрує політичні аспекти цих дисциплін, а отже, певною мірою передбачає міждисциплінарний підхід до предмета свого дослідження.

Враховуючи все це, можемо визначити політологію як науку, що вивчає спрямування і зміст політичного процесу, його суб'єкти і рушійні сили, ідейні та ідеологічні доктрини.

При вивченні політології слід виходити з того, що її предметом є насамперед політика як процес діяння з усіма притаманними йому протиріччями, боротьбою різноманітних сил, інтересів і пристрастей. Тобто йдеться про політику як буття. Тому, головне завдання політології – не вивчення влади і політичних інститутів як таких, а розгляд політичних процесів у цілому. А це передбачає вивчення політичних інститутів у взаємодії, аналіз механізмів і факторів прийняття рішень та їх реалізації на різних рівнях політичного життя.

Як одна із сфер суспільного життя, політика взаємодіє з іншими, відчуваючи їх вплив і зворотньо детермінуючи їх функціонування та розвиток. При цьому в політичній сфері найвиразніше ви-

являються інтереси класів, соціальних груп та індивідів. Їх зіткнення, взаємодія відбуваються на ґрунті того чи іншого співвідношення соціальних сил. Без перебільшення можна сказати, що політика найдинамічніша сфера суспільної системи. У свою чергу, вона істотно впливає на все людське буття [5, 42].

Предмет політології конкретизується в міру збагачення політичного досвіду, що неминуче призводить до розширення спектру політичної теорії, її плюралізації. При цьому окремі теорії – не частина політології, а її спрямована пізнавальна діяльність. Відповідно у самому предметі політології можуть виокремлюватися два аспекти: внутрішній, що розглядає механізм політичного світу людини, його структуру й динаміку, і зовнішній, що досліджує політичну культуру або її елементи у контексті зв'язку з соціумом, і насамперед політичну свідомість.

Під політичною свідомістю розуміємо свідомість учасників політичного процесу, усіх тих сил, які борються за владу і її здійснюють. Цей вид свідомості безпосередньо зумовлений політичним буттям. Однак на нього впливають також соціально-економічні, національні і культурні фактори. Важко переоцінити і той вплив, який на політичну свідомість суспільства справляють глибокі структурні та якісні зміни в системі міжнародних відносин [6, 21].

Формування політичної свідомості – це усвідомлення суспільними суб'єктами процесів, що відбуваються в політичному житті, крізь призму притаманних їм інтересів і ціннісних орієнтацій. Ця свідомість може бути більшою або меншою мірою адекватним відображенням об'єктивних процесів боротьби за владу та її здійснення, у цілому потреб політичного розвитку. Чим повніше і глибше інтереси і ціннісні орієнтації певної соціальної спільності, групи, особи відповідають інтересам суспільного прогресу, тим повніше їхня політична свідомість відображає дійсне життя.

Однією із форм політичної свідомості є політична ідеологія – цілісне, концептуальне відображення інтересів певних класів, соціальних груп та інших спільностей, пов'язане з боротьбою за владу, її впровадження і захист з метою реалізації цих інтересів [7, 42].

Теоретичний та ідеологічний рівні політичної свідомості відрізняються, оскільки ідеологія, на відміну від науки, не тільки несе знання, а й відбиває певне ставлення до предмета знання. Ідеологія, за висловом Г. Шахназарова, завжди пристрасна, а наука, навпаки, безпристрасна, в усяко-

му разі зобов'язана бути такою. Вона не має права підлаштовуватися під будь-які смаки і настрої. Це закон її існування, порушення його призводить до виродження наукового знання. Ідеологія відрізняється також від релігії [8, 78].

Утвердження ідеології не можна довести, підтвердити експериментально, але не можна і спростувати. На відміну від релігії, вважає А. Зінов'єв, вона вимагає не віри у свої постулати, а формального визнання, або прийняття їх. Д. Белл зазначав, що "ідеологія" – це слово "занепадницьке". Ідеологія – це відчуження від життя людини, це заманювання її в хащі конструкцій, які вже давно заіржавіли. Без ідеології не може обійтися ніхто. Ідеологічна закваска особливо сильна у таких країнах, як Іран, доволі міцна в США, меншою мірою відчувається в Західній Європі. Хоча і тут присутня. На її духовному фундаменті будується національна свідомість народів цього регіону. Крім того, повсюдно у світі зберігаються такі універсальні ідеології, як християнська і мусульманська, консервативна і ліберально-демократична тощо. Без перебільшення можна вважати, що кожна нація має свою ідеологію – німецька, французька, англійська, українська ідеологія. Жодні зміни в суспільному ладі, політиці неспроможні знищити те, що закладене в природі людини – потребу в ідеології як усвідомленій меті суспільної діяльності. Це необхідний і конструктивний елемент суспільного розвитку, але за умови, що ідеологія посідає місце, відведене їй природою речей [9, 217].

Ідеологію не можна відокремити від влади, владних відносин. За допомогою ідеологічних категорій, зазначає К. Гаджієв, обґрунтовуються або заперечуються ті чи інші політичні інститути, політичні курси, соціально-політичні доктрини. Врешті-решт вона покликана надавати значущості інституційним стосункам між людьми, пояснювати політичні реалії в конкретно-історичних умовах [10, 72].

Проте ідеологія, підкреслюють О. Меннінг та Дж. Робінсон, не завжди може зобов'язати людину діяти певним чином, як це роблять правові норми. Не відданість власне ідеології, а членство в партії, яка діє іменем ідеології, зобов'язує її прихильників приймати політичні рішення. На відміну від партії, ідеологія не має ні провідників, ні підлеглих. Вона має тільки прихильників. Ідеологія – це конституційований елемент політики, а не альтернатива їй [11, 91].

По-справжньому конструктивна ідеологія має відповідати життєвим реаліям і спиратися на досягнення науки. Правильно сформульовані ідео-

логічні доктрини дають змогу розробити адекватні підходи до соціальних процесів, проблем внутрішньої і зовнішньої політики. Інша справа, коли ідеологія утопізується. Саме це трапилося в колишньому СРСР. Через фанатичну впертість по втіленню утопічної ідеї відбулася тотальна ідеологізація суспільного життя, при якій кожне слово і вчинок вимірювалися за шкалою не практичної користі і нормального глузду, а "ідейної чистоти". Політична боротьба в її головних аспектах у роки сталінщини зводилася до винищувальної, жорстокої і кривавої боротьби за владу. Саме цьому слугувала ідеологія, заснована на фальсифікованій історії партії і культу особи. Суспільним наукам була відведена роль коментатора сентенцій Сталіна. Реальні суспільні процеси втискувалися в прокрустове ложе спотвореної ідеології. Така ідеологія розчинила в собі мистецтво, із діючих регуляторів суспільного життя була викреслена мораль. Вироблені людством моральні цінності замінювалися принципом "моральне все те, що служить перемозі комунізму". Тодішня теорія стверджувала наближення комунізму, а якщо можливо довести неминучість комунізму, то виправданим є все, що робиться для досягнення цієї мети. Ідеологією були обплутані навіть економічні процеси, які оцінювалися за критерієм – "соціалістичні" або "несоціалістичні".

У цілому ідеологічні цілі брали гору над політичними розрахунками. Зокрема, на перший план ставилися завдання не національних інтересів, а захисту "завоювань революції". У повоєнні роки чимало зовнішньополітичних рішень були продиктовані не справжніми потребами безпеки країни і нормальним глуздом, а різноманітними ідеологічними постулатами.

Деякі західні політологи розглядали колишнє радянське суспільство як таке, що повністю засноване на ідеології, що претендувала, як релігія, на універсальність. І навіть коли в останні роки дозволили свободу дискусій, зазначав англійський політолог К. Поппер, проблема істини повністю зникла в ідеологічних суперечках.

Успішне розв'язання політичних та інших завдань утвердження України як незалежної демократичної держави ставить на порядок денний оновлення політичної свідомості на основі творчого переосмислення і розвитку політології згідно з історичним досвідом і досягненнями науки, реаліями сучасного життя. Ідеологія як фактор політики набуває особливої актуальності у зв'язку з утвердженням ідейного і політичного плюралізму, появою політичної опозиції.

Подолання ідеологізмів є необхідною умовою формування політичної свідомості, адекватної природі громадянського суспільства. Звичайно, політична багатоукладність на ґрунті різних форм власності, у тому числі і трудової приватної, політичний плюралізм і багатопартійність передбачають ідеологічний плюралізм як цілком нормальний стан суспільної свідомості, а отже, конкуренцію і суперництво різних ідеологій. Жодна ідеологія не повинна бути державною, примусовою, офіційною, тобто ідеологічний монополізм виключається. Хоча кожна партія намагається свою ідеологічну платформу видати за єдино істинну.

Ідеологія відіграє значну роль у формуванні такого фактора політичного процесу, як громадська думка.

Активна роль політичної ідеології виявляється в національному ідеалі та розвитку національної ідеї. Вони виконують роль активних евристичних принципів пояснення явищ, пошуку нових шляхів розв'язання проблем.

Національну ідею не можна зрозуміти без урахування особливих умов життя народу протягом усієї його історії.

Національна ідея включає прагнення до ідеального самовлаштування нації – у господарській, духовній і культурній сферах, у соціальному устрої.

Проте вищим виявом національної ідеї є розуміння політичної мети нації. Вона відображає глибинний рівень національної свідомості, сукупність ціннісних настанов нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати і діяти співзвучно національним інтересам. Виявляючись своєрідним духовним станом народу, його менталітетом, національна ідея формується залежно від традицій, культури, соціальних структур нації, усього середовища буття людини і водночас сама впливає на них, існує як “животворна свідомість”, як джерело культурно-історичної динаміки нації.

Національна ідея виступає як внутрішній чинник нації, її життєствердження як дієвого учасника політичного життя та виходить з концепції пріоритету нації, воля якої неідентична сумі поодиноких волей. Вона означає забезпечення свободи та незалежності.

Національна ідея складається з чітко сформульованої мети, з образу ідеалу, до якого прагне національна воля, з мотивів та думки, що надає почуттям чітко означеної форми. Українська національна ідея є могутнім чинником життя. В ній ор-

ганічно поєднані дві частини – чуттєва і розумова, в ній інтелект сполучений з народним інстинктом та сумлінням, у ній виявляються національне світовідчуття та національна психіка.

Національна ідея невіддільна від національної гордості і національного характеру. Конкретне бачення національної ідеї залежить від історичної ситуації та суб'єктивного бачення мети нації, засобів її досягнення. Національна ідея – це дороговказ для нації.

Генератором національної ідеї виступає національна інтелігенція. Політичного змісту і спрямування їй надає еліта. В життя національну ідею втілює сам народ, його творча енергія і звитяжність.

Особливістю політичних процесів є свідомий цілеспрямований характер дії його суб'єктів – індивідів, класів, соціальних груп і націй, а також політичних інститутів, які виражають їхні інтереси. Тому об'єктами політології виступають політична свідомість, політична ідеологія, громадська думка, політична і громадянська культура.

Проміжною і з'єднувальною ланкою між політичною наукою та політичною ідеологією є соціальна структура. Вона безпосередньо становить підвалини політики, визначаючи її суб'єкти, імпульси, інтереси, характер і спрямування політичних процесів. Залежно від соціальної структури формуються політичні сили і рухи [12, 58].

Серед факторів, що визначають політику, істотне місце посідають соціально-психологічні. Саме вони позначаються на політичній поведінці мас та окремих індивідів. За певних умов ці фактори можуть стати вирішальними, наприклад, якщо йдеться про феномен натовпу. Доволі відчутний вплив цього фактора в політичному лідерстві. А якщо взяти національний характер, то він часто-густо визначає форми боротьби за національне самовизначення.

Вибір політичних інститутів, методів функціонування, їх цілей значною мірою залежить від духовної культури. Вона так чи інакше визначає державний устрій народів. У розмаїтті його існування – чи то конституційні монархії чи парламентські республіки як форми демократії – простежуються неоднакові культурні традиції народів, їхні філософські та релігійні погляди тощо. Саме духовна культура впливає на характер політичної соціалізації індивідів, систему їхніх політичних цінностей і політичні позиції.

Проте соціальність політики визначається не тільки впливом на неї різних сфер життя. Взагалі необхідність політики породжена її актив-

ною роллю, здатністю впливати на процеси господарського, культурного та іншого розвитку. Вона виступає силою, що здатна прискорювати чи гальмувати економічне життя. Одним із головних напрямів використання державної влади є економічна політика. Вона, як правило, становить центральну ланку партійних програм, наріжний камінь різноманітних соціально-політичних доктрин. Важливим спрямуванням політичної діяльності є національна і демографічна політика. У багатонаціональних державах її дієвість значною мірою визначає політичну стабільність. Політичні процеси є значущою обставиною, яка істотно впливає на психологічний клімат у суспільстві. Якщо взяти духовну культуру, то визначення напрямів її розвитку, система пріоритетів – усе це також залежить від політики.

Український народ, відчувши цинічність становища, у якому опинився, почав боятися будь-якої ідеології, щоб вона знову не стала єдиною і домінуючою.

При цьому в жодному випадку не можна допустити розчленування політичної ідеології на соціальну і національну. До уваги потрібно взяти особливості самої методології поняття цієї ідеології, врахувати її двоєдиність. Реалізація зазначених заходів забезпечить перехід до якісного нового типу взаємодії політичної науки та політичної ідеології, політичної свідомості та національної ідеї, що сприятиме значній реалізації інтелектуального, культурного, духовного та морального потенціалу особистості та суспільства в цілому.

Література

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия. – М., 1990. – 314 с.
2. Глен Р. Державне управління: Пер. з англ. – К.: Основи, 1994. – 191 с.
3. Гурне Б. Державне управління / Пер. з франц. В. Шовкуна. – К., 1993. – 165 с.
4. Друкер П. Ф. Управление, нацеленное на результаты: Пер. с англ. – М.: Технологич. шк. бизнеса, 1994. – 200 с.
5. Файоль А., Эмерсон Г., Тейлер Ф., Форд Г. Управление – это наука и искусство – М.: Республика, 2002. – 351 с.
6. Eatson D. The Political Systems. – N. Y.; 2003. – 430 p.
7. Freund J. L'essence du Politique. – Paris, 2003. – 317 p.
8. Gallois P.-M. Geopolitique; les voles de la puissance. Paris. Fondation pour les etudes de defence nationale / Plon, 2000. – 246 p.
9. Lacoste Y. Questions de géopolitique. – P., 1988. – 479 p.
10. Manning D.-J., Robinson T.-J. The Place of ideology in Political Life. L. – 2005. – 512 p.
11. O'Tuathail G. Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space. Minneapolis, 2002. – 416 p.
12. Wallerstein I. M. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2001. – 202 p.

Українська політична ідеологія і національна ідея, з одного боку, мають віддзеркалювати право нації на самовизначення та незалежність, а з другого – залишити націю в рамках загальнолюдської спільності, прагнути до утвердження в житті загальнолюдських цінностей, боротися за соціальну справедливість.

Украинская политическая идеология и национальная идея, с одной стороны, должны отражать право нации на самоопределение и независимость, а с другой – оставить нацию в рамках всечеловеческой общности, стремиться к утверждению в жизни общечеловеческих ценностей, бороться за социальную справедливость.

As the Ukrainian political ideology and national idea, on the one hand, should reflect the right of nations to self-determination and independence, and on the other – leaving a nation of universal within the community, strive to instill in the life of universal values, to fight for social justice.

Надійшла 2 березня 2011 р.